

PARLAMENTARIZMUS ÉS DIKTATÚRA¹

I. A PARLAMENTARIZMUS FOGALMA

PARLAMENTARIZMUS „válságáról“, vagy éppen „csődjéről“
A manapság igen sok szó esik: ennek dacára kétségtelen, hogy a mai európai közjogokban a parlamentarizmus még erősen uralkodó forma. Közjogi jelentése szerint a parlamentarizmus lényege az, hogy az állami főhatalom, a szuverénitás, a parlamentnek, mint a nemzet politikai képviselőjének kezébe van letéve. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy az állam kormánya — a „kabinet“ — a parlament kebeléből kerül ki, az ország kormányzását ennek ellenőrzése alatt intézi és csak addig maradhat helyén, amíg a parlament bizalmát bírja.

Az állami főhatalomnak ily módon való szervezése szorosan összefügg azzal a körülménnyel, hogy a modern állam — legalább is a ma még uralkodó közfelfogás szerint — túlnyomóan „törvényhozó állam“. A középkornak állandóságra, a hagyományok szentségére felépített világával szemben az újkor vezérlő eszméje a haladás, a reformálás. A régi hagyományos joggal szemben az újkor jogrendszere reformjog, amely folytonosan új és új törvényhozással, újabb és újabb reformokkal iparkodik az élet igényeinek megfelelni, sőt azokat lehetőleg megelőzni. Ezért az újkorban lényegesen meg is változik az állami hatalom szerveinek egymáshoz való viszonya. Abban az időben, amikor a jogot még állandónak és megváltozhatatlannak tekintették, az élet igényeihez való alkalmazkodás a közigazgatás feladata volt: ma, amidőn az élet igényei állandóan törvényhozási reformok alakjában keresnek érvényesülést, a közigazgatás merőben a törvények végrehajtásának látszik s ezért nevezi a politikai tudomány a közigazgatást irányító legfőbb állami szervet „végrehajtó“ hatalomnak. Ez a — törvényeket — végrehajtó hatalom, eszméje szerint nem lehet egyéb, mint a törvényhozó hatalomnak egy szerve, orgánuma s amennyiben a törvényhozó hatalom a parlamentet, mint a nemzet képviselőjét illeti, a kormánynak, mint végrehajtó hatalomnak eo ipso a parlamentben kell gyökereznie. Ez a parlamentarizmus közjogi értelme.

A valóságban a dolgok rendje egészen más. Annak, ami a törvényben elő van írva, elenyészően csekély a jelentősége ahhoz képest,

¹ Olvasóink figyelmét felhívjuk az itt kezdődő, három folytatásban megjelenő tanulmányra, mely a parlamentarizmus kontinens bajait és az azokból folyó diktatúrahangulatot a szerzőnél szokásos éles politikai érzékkel, mindig a realitásokra, a valóság viszonyaira tekintettel tárgyalja.

ami az életben a közigazgatás útján, a törvény keretében a kormány vezetése alatt végbemegy. Emellett azt, hogy a valóságban micsoda feladatai vannak a jognak, hogy a jogrendszerben minő újításokra van szükség, azt a — feladatai magaslatán álló — közigazgatásnak kell legjobban tudnia, amelynek állandóan közvetlen érintkezése van az étellel, amely állandóan jognak és életnek egymáshoz való alkalmazásával foglalatoskodik. Ezért a parlamentárizmus, amely a kormányzást a népképviselő törvényhozó munkájától tette függővé, — merőben történeti okokból bár, de logikusan — egyúttal kiegészítette ezt a berendezést azzal, hogy a törvények előkészítésének és szerkesztésének feladatát mindinkább teljesen az ú. n. végrehajtó hatalomra bízta rá, amely ennél fogva voltaképp csak azt „hajtja végre“, amit maga gondolt ki. A parlament tehát nem azonosítható a törvényhozó hatalommal: a valóságban a kormány sokkal magasabb értelemben és sokkal nagyobb mértékben birtokosa a törvényhozó hatalomnak, mint a parlament. A parlament igazi szerepe az, hogy ellenőrzi a kormányzást s a törvények végrehajtását s hogy a javasolt törvényhozás megakasztásával megkötheti a kormány kezét s azt visszavonulásra kényszerítheti, hogyha megvonja tőle bizalmát.

Ily módon azonban a parlament a törvényhozás helyett, amelyet az uralkodó elmélet az ő hatáskörébe utal, de amely voltaképp csak nagyon másodlagos értelemben tartozik rá, egészen más funkció ellátására nyert hivatást: kiválasztja azokat a tényezőket, amelyek az állami főhatalmat voltaképp gyakorolják: az ország kormányzóit.

A parlament a kormányzók kiválasztását kétféleképp valósíthatja meg s itt válik külön egymástól a közjogi képeben egységes parlamentárizmusnak két legnevezetesebb politikai válfaja: az angol és a francia típus. A kettő közötti különbséget egy könnyű példából világosan meg fogjuk érthetni.

Valamely hivatali állásra többen pályáznak s a pályázók egy versenyvizsgálaton mérkőznek meg egymással. A vizsgázók közül a vizsgálóbizottság kiválasztja azt, akit legjobbnak talál s ezzel az egyik pályázó elviszi a pálmát a többiek elől. Csakhogy ezzel a versenyfutás még nem ér véget, mert a pályázók között még az élet is választ, nem csupán a vizsgálóbizottság. Az a pályázó, aki a hivatalt elnyerte, esetleg utóbb teljesen csődöt mondhat az élet feladataival szemben, holott „bukott“ társai közül egyik vagy másik a gyakorlatban esetleg sokkal jobban bevált volna. Ebből pedig az következik, hogy a vizsgálat nem felelt meg feladatának, hogy nem volt eléggé gyakorlati, nem számolt az élet követelményeivel: a kiválasztás nem volt helyes.

Nem elég tehát a kiválasztásra valamiféle szervet — vizsgálóbizottságot vagy parlamentet — kijelölni: a fontos feladat az, hogy a kiválasztás helyes legyen, hogy a megfelelő emberekre essék, akik a rájuk váró feladatokkal szemben meg tudják állni helyüket.

A FRANCIA RENDSZER a kiválasztás munkáját egyenesen a parlamentre mint vizsgáló-bizottságra bízta, ezzel szemben az angol rendszerben a vizsgálóbizottság szerepét a nép, a választóközönség, illető-

leg a közvélemény látja el. Igaz, hogy a parlamenti szuverénitás közjogi elve Angliában is fennáll: ennek dacára az angol parlament nem bukthat saját szakállára kormányt, mint a francia, már csak azért sem, mert az angol parlament kedvezőtlen döntése ellen a kormány mindig „fellebbezhet”, a választóközönséghez, holott a francia kamara a fennálló konvenciók értelmében ciklusának lejártá előtt fel nem osztható. Az angol rendszer eszerint sokkal közelebb áll egy direkt demokráciához, mint a francia. Ez a tény így első látszatra az angol rendszer ellen szólna, mert kétségtelen, hogy egy jó kormányrendszer természeténél fogva csak arisztokratikus lehet, mert hiszen minden jó kormány eo ipso a jók, a legjobbak kormánya s az arisztokrácia nem jelent egyebet, mint a legjobbak uralmát. Azonban a legjobb, legideálisabban szervezett arisztokratikus kormánynak is számolnia kell a demokráciával, mint végső elemi ténnyel, amelyet ép oly kevéssé ignorálhat, mint a mérnök a gravitációt. Akárminő alapon van is szervezve a kormányzás, a demokrácia Damokles kardja ott függ feje felett, mint ultima ratio. Ahogyan tehát pozitív értelemben arisztokratikusnak kell lennie minden jó kormánynak, ugyanúgy számolnia kell negatív értelemben a demokráciával, mint minden kormányzás határával. A demokrácia igazi természete ugyanis a negáció. „A népies kormányzást — mondja a modern demokráciák nagy ismerője, Bryce, — rendszerint nem mint valami önmagában való értéket becsülték és valószínűsítették meg az emberek, hanem mint eszközt arra, hogy kézzel fogható hátrányoktól szabaduljanak, vagy kézzelfogható előnyöket érjenek el.”^{cc} A néptől nem lehet irányítást várni s a demokráciának nem csekélyebb apostola, mint Rousseau mondotta, hogy „egy vak tömeg gyakran nem tudja mit akar, mert ritkán tudja, mi volna neki jó.” A nép csak egyet tud biztosan: hogy jól érzi-e magát az uralkodó viszonyok között vagy rosszul s ha rosszul megy sora, vagy valamivel nincsen megelégedve, rendkívül könnyen szánja el magát arra, hogy ezért a kormányzást tegye felelőssé s ha módja van rá, iparkodni fog szabadulni tőle. Az ilyen esetekben megvalósuló demokratikus kormányzás a legtöbb esetben véletlenül felmerült emberek kezébe kerül: kalandorok, demagógok, fantaszták kezébe. Nem mintha a nép éppen ilyeneket akarna, de mert rendszerint ezek vannak ilyenkor kéznél. Amit a nép akar, az nem meghatározott emberek, vagy meghatározott elvek uralma, hanem csak valami más, mint ami addig volt, valami ami lehetőleg annak az ellenkezője. Nos, az angol rendszer nevezetessége az, hogy hasonló esetekre az „ellenkező” megoldást készen tartja a nép számára egy második kormány-„gamitúra” alakjában, amely nem kevésbé arisztokratikus, mint az első volt. Az angol parlament pedig végső lényegében nem egyéb, mint ezeknek az arisztokratikus alternatív kormánygamitúráknak kiválasztására és „felnevelésére” szolgáló szerkezet.

2. AZ ANGOL RENDSZER

Ennek a rendszernek normális funkcionálása feltételezi az ú. n. „kétpártrendszert“. Az angol parlamentben normálisan két és csak két pártnak van helye. Ezt a körülményt az uralkodó elmélet különböző elvont és „örök“ princípiumok szükségképpen fennálló dualizmusára hivatkozva magyarázza. S valóban kétségtelen, hogy ha az angol pártok által csaknem három évszázados történetük folyamán vallott elveket és programokat szemléljük, azoknak ellentéteit a rend és a fejlődés, a köz és az egyén, a tekintély és a szabadság elveinek szembeállításával nagyban és egészben jól lehet kifejezni. Hiszen az angol rendszer nevezetes sajátosságát ismertük fel abban, hogy a pártok mint alternatív kormánygarnitúrák hordozói egymás elveinek ellentétével kínálják a választóközönséget. Ha azonban ez lenne az egész igazság, azt kellene gondolni, hogy az angol politika minden kormányváltás után valóságos forradalmon esik át és hogy abban minden új kormány, az előzővel ellenkező irányban haladva, állandóan lerombolja azt, amit elődje alkotott s az állam kormányzását minden alkalommal egészen „előiről“ kezdi. Ily módon pedig éppenséggel kárba veszne az az előny, amelyet az iskolázott kormánygarnitúrák készmentartása jelent.

A valóságban a jelszavak és programok inkább csak a választónak szólnak: ígéretül arra, hogy most már minden eddigi rossz dolognak az ellenkezője fog történni. A programok hordozói maguk, a garnitúrák sokkal közelebb állanak egymáshoz s egészen jól képesek arra, hogy egymás politikáját súlyosabb zökkenések nélkül — a maguk felfogása szerint „megjavítva“ — tovább folytassák. Ezt könnyen meg fogjuk érteni, hogyha a kétpártrendszer gyakorlati működését közelebbről megvizsgáljuk.

A parlamenti kormány normális esetben a többségben levő parlamenti pártnak vezetőiből, legjobbjáiból áll. Hogyha pedig a kormányzó párt elveszti többségét, a vele szemben ülő új többségi párt vezérei veszik át a kormányt. Ennélfogva a mindenkori kisebbségi pártoknak is állandóan készen kell állania arra, hogy a kormányt átvegye: az ellenzék első padosorában ott kell ülniök azoknak a politikusoknak, akikből a következő kormány fog állani. Emest Barkerrel szólva, az angol rendszer lényege az, hogy a „cabinet in esse“, a hivatalban levő kormány, egy „cabinet in posse“-vel, azaz esetleges utódjával ül szemben. Ennélfogva az ellenzék nem opponál csupán azért, hogy opponáljon: hiszen tudja, hogy a kormány munkáját maholnap neki kell folytatnia s ezért maga is felelősséget érez azért, amit a kormány cselekszik. (Ez az értelme az ismert kifejezésnek: „őfelsége ellenzéke“, ad analogiam: „őfelsége kormánya“.) Alfred Meusel szerint: a kormánypárt úgy viselkedik, mintha az ellenzékkel kompromisszumot kötött volna, s az ellenzék magatartása olyan, mintha része volna a kormányzásban. Mindebből az következik, hogy a kormányzás vonala mindkét oldalról a közép felé hajlik s ily módon meglehetősen egységes nemzeti politikai tendenciák alakulnak ki. Ez pedig a kormányzat munkáját sok tekintetben függetleníti

politikai napi áramlatoktól: az nyugodtabban, tárgyilagosabban szentelheti törekvéseit a közügynek. Tudja ugyan, hogy ennek dacára — vagy éppen ezért? — előbb-utóbb el fogja veszteni a szuverén demokratikus tömegek rokonszenvét s távoznia kell: de azt is tudja, hogy utódjára ugyanez a sors vár s hogy előbb-utóbb ismét megfordul Fortuna szekere... íme, ez az angol pártrendszer jelentős teljesítménye. Az angol parlament pedig nem merő „fecsegő bódé“ (talking shop), aminek Carlyle nevezte, noha fontos funkciója hogy az is legyen. A publikumnak szüksége van a nagyhatású szónoklatokra, amelyekben egy ideális pártdoktrína mellett megvesztegethetlen elhűséggel tesznek hitvallást a vezető politikusok. Ez az eszmékért való harc páthoszával tölti be a politikai arénát s a párthívekre felemelő és lelkesítő hatással van. De mihelyt megoldandó gyakorlati kérdésekről van szó, az ünnepi szónoklatok árnyékában azonnal megkezdődik a komoly munka s az ilyenkor elhangzó számos, komoly tanulmánnyal alátámasztott, szigorúan tárgyilagos beszédben mutatkoznak be és bontakoznak ki az ország leendő vezetői, azok, akiknek idővel a vezető legjobbak között, azaz a tényleg uralkodó arisztokráciában, az „első padon“ lesz a helyük. Szükség van itt a szónoki képességre, de merő rétori mutatóványokkal az angol parlamentben nem lehet karriert csinálni. Mert itt nemcsak arról van szó, hogy a másik pártot okvetlenül eláztassák a publikum szemében: itt mindenki sorra kerül, mindenki kormányképes és ezért mindenkinek komolyan és lelkiismeretesen fel is kell készülnie a kormányzás tárgyi feladataira. Az igazi arisztokratikus kormányzás legjobb iskolája ez: mert arisztokratikusnak joggal csak azt a rendszert lehet nevezni, amelyben minden helyen a legjobb ember a legnagyobb tárgyilagosággal és ennél fogva a legnagyobb függetlenséggel is látja el az államkormányzás nagy feladatait.

Az angol rendszer ekképpen egyesíti magában az arisztokrácia és a demokrácia összes előnyeit: arisztokratikus kormányzást biztosít a legszélesebb demokratikus alapokon. A választók névleg — normálisan! — két ellentétes pártprogramul között választhatnak s ha elúnták a fennálló rendszert, megkapják annak az „ellenkezőjét“: a valóságban azonban csupán a parlamenti arisztokrácia egyik szárnya helyett annak a másik szárnya lép hivatalba. Az igazat megvallva, a pártdoktrinákkal az átlagos angol aránylag keveset törődik: a politikai pártban nem annyira egy program hordozóját látja, mint egy „team“-et, a politikai babérokért küzdő sportcsapatot. Így természetesnek látja azt is, hogy ezekből éppen kettő legyen s méltányosnak, hogy azok egymást felváltva időről-időre mindketten szóhoz jussanak, amint hogy a cricketben, a legtípusabb angol sportban is a küzdő csapatok. Elváltva jutnak egy-egy „inning“-hez, amelynek folyamán a győzelemhez szükséges pontszámot megszerezhetik. Amint évről-évre a legnagyobb nemzeti események közé tartozik, Oxford és Cambridge evezős- vagy Eton és Harrow (a két leghíresebb angol középiskola) cricket-mérkőzése s amint a tipikus angol húsz-harminc éven át változatlan hűséggel mindig Oxfordra, vagy mindig Cambridge fogad, anélkül, hogy ennek különösebb okát tudná adni:

ugyanúgy szavaz az átlagos, önérzetes angol polgár minden cikluson át a konzervatívokra vagy a liberálisokra, anélkül, hogy doktrínáikkal különösebben törődnek. A választásokat persze nem ezek az állhatatos elemek döntenek el, hanem a nagy tömeg, amely jobban enged hullámzó kedélyének, de előtte is a választás nagy problémája nem annyira párt- és programkérdés — a „választási ígéretek“ demagógiája persze nagy szerepet játszik — mint inkább az, hogy a hivatalban levő kormány mellett, vagy ellene foglaljon állást.

Az ANGOL PARLAMENTARIZMUS politikai rendszere a kontinentális fejlődéstől teljesen eltérő történeti evolúció eredménye. Ha tehát az angol rendszert valóban meg akarjuk érteni, meg kell ismerkednünk — legalább is nagy vonalakban — kialakulásának történetével.

Ahhoz, hogy a parlamentben gyökerező két csoport egymást felváltva, általában egyenlő esélyekkel és egyenlő hivatással tarthassa kezében az uralmat, előbb a parlamentnek az uralom egyetlen bázisává kellett lennie: ehhez elsősorban a parlamenttől független királyi hatalom kiküszöbölésére, illetőleg elsorvadására volt szükség. S valóban az angol és a kontinentális alkotmányfejlődés legfeltűnőbb különbsége az, hogy abban az időben, amikor a kontinensen mindenütt abszolút monarchiák jönnek létre — az újkor első századaiban — Angliában ellenkezőleg a parlamenti szuverenitás kialakulását lehet megfigyelni.

A középkori „közjog“ voltaképp különböző magánjogok egyensúlya, kölcsönös, szerződéses jellegű relációkból eredő jogok és köteleességek bonyolult és kényes rendszere. A király közjogi állása ebben a rendszerben a fennálló jogok védőjének, legfőbb arbitráromnak, az ország főbírójának méltóságaként fejlődik ki. A király az, aki „törvényt napjain“ igazságot tesz vitázó hűbéresei között, ő az, aki a „királyi“ békét, mint a jog uralmát az erőszak fölött, fenntartani hivatott. A kontinentális Európa „külpolitikai“ viszonyai között azonban a királynak az ország békéjét nemcsak tusakodó alattvalóival, hanem külső hatalmakkal szemben is fenn kellett tartania: innen a kontinentális fejedelmek az a mindinkább sikeres törekvése, hogy hatalmát katonai alapokra fektesse s hogy, az ország véderejének racionálisabb kihasználása végett, az állam adminisztrációját is minél szűrdabban kezébe kerítse. A fejedelmek e központosító tevékenysége természetesen az eredeti jogi egyensúly állandó rombolásával, az alattvalók jogainak, „szabadságainak“ fokozatos visszaszorításával jár. A király a jogi rend öréből annak erőszakos lerontójává lesz: hatalma nem a bíró, hanem a hadúr és az adminisztrátor hatalma.

Ezzel szemben az angol királyság hatalmának alapja — mindvégig, míg e hatalom fennáll — a főbírói méltóság marad s a parlament maga eredetileg nem egyéb, mint a király főbírói széke („High Court of Parliament“), mert Nagy-Britannia szigetország — Shakespeare gyönyörű epigrammja szerint „a tenger ezüstjébe foglalt drágakő“ — amelynek külső biztonságát sohasem kellett a nemzet erőinek megfeszítésével megvédenie.

A XVII. és XVIII. század felfogása szerint az angol alkotmány két tényezőnek: a királynak és a parlamentnek egyensúlyát kívánja meg: eszerint ez dualisztikus, „vegyes“ alkotmány. Ez az elmélet azonban nem felel meg az angol alkotmány eredeti jogi alkotmányának. A szuverenitás birtokosa az eredeti jogi helyzet szerint a parlamentben székelő király (The King in Parliament). Ez a szerkezet eredetileg teljesen monisztikus: a megyei lovagok (knights of the shire) és a városi képviselők (burgesses), vagyis azok az elemek, amelyekből később a parlament Alsóháza áll — s ennek törvényhozó testületévé váló kiépülése után lehet csak a „parlamentről“ mint az alkotmány tényezőjéről beszélni — eredetileg nem azért hívták a parlamentbe, hogy határozatokat hozzanak, hanem hogy megtegyék azt, amit a király elrendel. A Tudor-házbeli királyok alatt (1485—1603), akik a feudális oligarchia elleni küzdelemben a parlament Alsóházában képviselt közrendekre támaszkodtak, király és parlament eszmei egysége nem is szakad szét. Amidőn pedig a Stuart-házbeli királyok (1603—1688), renaissance-kori ideák és a római császári jog eszméinek hatása alatt, a modern királyi abszolutizmus megvalósítására törekedve, hadat üzentek a parlamentnek: e küzdelemben nem támaszkodhattak azokra az erőkre, amelyeken a kontinentális uralkodók abszolutizmusa felépült. Hadsereg és bürokrácia hiányában alul maradtak a küzdelemben s ezzel a politikai főhatalom átszállott a parlamentre. Amint eredetileg a parlament nem egyéb mint a király szuverén jogi személyiségének mintegy meghosszabbítása — úgy a Stuart-restaurációtól (1660) kezdve a király nem egyéb többé, mint a parlament egyik pártjának a feje. A váltakozó párturalmak rendszerét pedig a váltakozó pártkirályok „rendszere“ vezeti be.

Maguk a pártok erejüket és fennmaradásukat annak köszönhetik, hogy megalakulásuk idején az ország összes politikailag aktív rétegeinek felfogását kifejezésre juttatták. A „Whig“-párt, amely a parlamenti szupremáciát s a politikai és vallásszabadságot írta zászlóira, a városok protestáns — „nonkonformista“, azaz nem-anglikán — polgárságára támaszkodott, viszont a „Toryk“ pártja a királyhű és anglikán „gentry“, a kisebb-nagyobb földbirtokosok s általában a „vidék“, a „rural England“ politikai képviselete volt. S mégis, e társadalmi osztályok szerinti megoszlás dacára, az angol pártrendszer nevezetes módon nem tagolta szét a társadalmat egymástól légmentesen elzárt részekre s ami a fő, a politikai küzdelmet osztályharccá sohasem torzította el. Ez pedig annak a körülménynek volt köszönhető, hogy nemcsak a Toryk, hanem a Whigek pártjának vezetői is a legmagasabb és természetesen anglikán arisztokrácia sorából kerültek ki. Ennek a ténynek megértése végett némileg szemügyre kell vennünk ennek az arisztokráciának a történetét.

Említettük azt, hogy a Tudor-házbeli királyok a maguk fejedelmi hatalmát a parlament alsóházára, vagyis a közrendekre támaszkodva építették ki, közben irtóháborút viselven az ú. n. „Rózsák“ harcaiban amúgy is tetemesen felmorzsolódott régi feudális főnemesség ellen, amelyből VIII. Henrik korára már úgyszólván csak hírmondók maradtak. Amidőn azután ez a fejedelem végrehajtotta a maga „refor-

mációját“, nem utolsó sorban azzal a célzattal, hogy a szerzetesrendek, apátságok vagyonára rátehesse a kezét, ezeknek az egyházi birtokoknak tekintélyes része polgári származású kereskedők, spekulánsok kezébe került, akiknek módjukban volt az ekkép megszerzett birtokok ellenértékét pénzben megfizetni. így kerültek az ország leggazdagabb földbirtokos főurainak sorába azok a családok, akik — így nevezetesen a Russell-ek, utóbb a Bedford hercegi cím viselői — azután a Whig-párt legfontosabb támaszai lettek. És pedig nem csupán azért, mert származásuknál s mert a kereskedelembe való tekintélyes érdekelttségüknél fogva közelebb állottak a városi polgársághoz, mint a birtokos gentryhez, hanem azért is, mert birtokaik eredeténél fogva a legélesebb frontot kellett csinálniuk mindennemű katolikus restauráció lehetősége ellen. Már pedig a „Whig“ és „Tory“ pártok létrejötte az 1680-i „Exclusion-Bill“ körüli harchoz fűződik, amelynek célja az volt, hogy a katolikus vallású yorki herceget, a későbbi II. Jakabot, vallása miatt kizárja a trónöröklésből. Ekkor az egyik oldalon a Tory-k az örökös királyság, a legitimitás elvét védik a javaslat pártolói ellen, ez utóbbiak viszont, a Whigek, a protestáns szupremácia fenntartásáért harcolnak s az ő soraikban a legengesztelhetetlenebb, legkimagaslóbb vezérek azok voltak, akiknek legtöbb okuk volt egy katolikus restaurációtól tartaniok.

Az 1688. ÉVI U. N. „DICSŐSÉGES FORRADALOM“, amely a Stuartok uralmának véget vetett s a szuverenitásért vívott évszázados harcot a parlament javára végleg eldöntötte, a mai napig úgy él az angol köztudatban, mint valami nagyszabású népies mozgalom, mely a királyi abszolutizmussal szemben a demokráciát juttatta diadalra. A valóságban a forradalmi akció népszerű volt ugyan, de nem népies és a királyi hatalom fölötti győzelem az arisztokráciának ez alkalommal — a katolikus restauráció közvetlen veszélye ellen — egyesült két szárnyát illette. A nép bizonyára szívvel-lélekkel magáévá tette az arisztokrácia e mozgalmát, amely a politikai szabadságot és a protestáns vallás szupremáciáját volt hivatva megvédeni, de a forradalom győzelme egyelőre korántsem a demokráciának, hanem a parlamenti oligarchia több mint százéves uralmának tört utat.

A nagy diadal első hasznélvezői a Whig arisztokraták voltak, ő belőlük került ki 1714-ben, a Hannoveri Ház trónralépése alkalmával az első egyöntetű parlamenti pártkormány s ők monopolizálják a politikai hatalmat 1760-ig. Ennek pedig az volt az oka, hogy a Tory-k, a legitimista gondolat hívei, — akik II. Jakab ellen csak az anglikánizmusnak, a Szentszéktől való egyházi függetlenségnek védelmére vettek részt a nemzeti fölkelésben és akik Jakabnak leányait mint a jog szerint uralkodó királyi ház tagjait, hallgatólag elismerték ugyan királyuknak, de Anna királynő halálával ennek testvérét, a trónkövetelőt, készültek visszahozni, — a Hannover-házból származó I. György alatt semmiképpen sem voltak kormányképesek. I. György s közvetlen utóda, II. György tehát csakis a Whig-párt támogatásával

kormányozhattak, ami más szóval annyit jelent, hogy a Whigek királyai voltak. Iá voltak szolgáltatók a Whig vezérek akaratának, illetőleg annak a Whig vezérnek, aki a parlamenti többség támogatását biztosítani tudta. Ebben az időben születik meg a parlamenti pártkormány s ebben az időben lép a királynak, mint a kormány tulajdonképpeni fejének helyére a kabinet feje, az első miniszter. Ennek a fejlődésnek nemcsak az volt az oka, hogy a két első György kénytelen volt arra a Whig pártra támaszkodni, amelynek elve volt a királyi hatalom korlátozása, hanem az is, hogy jellem és tehetség dolgában gyenge férfiak és még hozzá idegenek voltak, akik angol problémákban kevésbé ismerték ki magukat. A parlamentárizmusnak ez az első periódusa ilyenformán egypárt-rendszerű: a Tory-k politikai „száműzetése“ csak akkor szűnt meg, amikor az 1746. évi cullodeni véres csatában a Stuart-restauráció utolsó kísérlete is összeomlott s amikor 1760-ban III. György személyében olyan uralkodó került a trónra, aki már született angol volt, akit egyenesen angol királynak neveltek s aki azzal a szilárd elhatározással lépett elődei örökébe, hogy helyreállítja a királyi hatalom szupremáciáját, a személyes kormányzás rendszerét. A kormányt tehát kivette a Whig vezérek kezéből, s Tory minisztereket vett maga mellé, akik elvi hívei voltak a királyi hatalom fenntartásának és érvényesítésének s mihelyt kibékültek a Hannoveri Ház trónigényeivel, hajlandók voltak a Hannoveri királyt is, mint királyt odaadóbban kiszolgálni, mint a Whigek, akik kezdettől fogva barátai voltak a Hannoveri Háznak, de sohasem voltak barátai a királyi személyes uralomnak. Ennélfogva III. György alatt is megmaradt az egypártrendszer, csak hogy visszajára fordult: most a Tory-k uralma következett, 70 éven át egykét egészen rövid megszakítással. Ennek a szolid és megingathatatlan uralomnak azonban nem a királyi kegy volt a reális alapja, hanem a választói jog XVIII. századbeli rendje.

A XVIII. századbeli angol parlament ugyanis semmiképp sem hasonlítható egy modern, a nép széles tömegeinek választásán alapuló országos gyülekezethez. Az merőben oligarchikus testület volt, amelynek tagjai nagyrészt csak névleg választás, a valóságban kinevezés útján foglaltak benne helyet. A megyékben a választójog egységesen azokat a szabad birtokosokat illette, akiknek földjükből eredő évi tiszta jövedelme legalább 40 shillinget tett ki. A városokban azonban a választójog a legkülönbözőbb tarka-barka jogcímenek volt gyakorolható, ami azután tekintélyes visszaéléseknek lett forrása. A legnagyobb szerepet a választásoknál az ú. n. „rotten borough“-k (rothadt városok) vagy „pocket borough“-k (zseb-városok) játszották. Ezeknek területe ugyanis a XVIII. században egy vagy más gazdag úrnak birtokában volt, aki azután a választójog gyakorlását tőle függő embereknek, szolgálóinak, klienseinek, bérlőinek juttatta. Egy 1793. évből eredő számítás szerint az Alsóház 558 tagjából 172 a kormánynak, vagy egyes nagyuraknak köszönhetette helyét, 137 saját maga volt „város-tulajdonos“, a 45 skóciai képviselőt pedig 35-en küldötték ki: azaz 354 volt az ekképen kinevezett képviselők összes száma. 1815-ben, miután az írlandi unió százszal szaporította az Alsóház

létszámát, ennek 487 tagja a kormánynak, 144 mágnásnak és 123 „közrendű“ úrnak kiküldöttje volt s csupán 171 mondhatta magát valóban a „közönség“ által választott népképviselőnek.

Ebben a rendszerben a Whig-párti urak helyzete, amilyen kedvező volt a Hannoveri éra kezdetén, III. György uralkodása folyamán annál inkább reménytelenebbé vált. Δ XVIII. században beállott nagy gazdasági eltolódások következtében ugyanis a „rothadt városok“ legnagyobb része a régi arisztokrácia zsebéből különböző „új gazdagok“ zsebébe vándorolt át: tőlük pedig a királyi kormány megvette azokat egy lovagi címért vagy grófi koronáért. 1827-ben az Alsóháznak már csak 75 széke volt szilárd Whig-kézben. Ha tehát a Whigek meg akarták tömi a Tory-k hatalmi monopóliumát, erre nem volt más módjuk, mint kivívni a választói jog reformját. Az ú. n. „új Whigek“ valóban ezt tűzik ki célként maguk elé s ezzel élére állanak az ú. n. „ipari forradaloméban felcseperedett új polgári középosztály felfelé törekvő mozgalmának. Egyesült erőfeszítéseik gyümölcse az 1832. évi „nagy“ reformtörvény.

OTTLIK LÁSZLÓ

Folytjuk